

А. В. Олкова-Михницька, аспірантка кафедри парламентаризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заступник міського голови Української міської територіальної громади

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглядається питання теоретичного дослідження реалізації політичного лідерства у державотворчих процесах. Сучасний етап функціонування Української держави вимагає забезпечення державотворчих процесів, успішність яких безпосередньо залежить від реалізації політичного лідерства на усіх рівнях політико-управлінської діяльності. Визначено, що лідерство – це не новий стиль керівників, а більш якісний і продуктивний спосіб організації влади. Обов'язковою умовою лідерства є володіння владою у формальних чи неформальних організаціях найрізноманітніших рівнів і масштабів: у державному та місцевому самоврядуванні, суспільних групах і рухах. Встановлено, що лідерство у державному управлінні й у державотворчих процесах набуває надзвичайної ваги у контексті модернізації системи державного управління, оскільки принципово нові організаційні проблеми стосуються як об'єктів, так і суб'єктів державного управління, що функціонують в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Саме тому надзвичайної значимості набуває дослідження механізмів реалізації політичного лідерства у державотворчих процесах України. Вирішення завдань збалансування державного управління і політичного лідерства, які є невідкладними у забезпеченні ефективності функціонування усіх сфер життєдіяльності українського соціуму, передбачає здійснення аналізу сутності, типології й особливостей становлення та розвитку явища політичного лідерства в історичній ретроспективі.

На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що понятійне поле дослідження політичного лідерства є надзвичайно широким і всеохоплюючим, причому воно трансформується під впливом викликів сьогодення, суспільного запиту та якісних характеристик лідерів-державників, які його «олюднюють». Впровадження лідерства як чинника забезпечення успішності державотворчих процесів загалом покращить модель державного управління.

Ключові слова: лідер, лідерство, політичний лідер, державне управління, державотворення.

A. V. Olkova-Mykhnytska. Research of the implementation of political leadership in state-building processes (theoretical aspect)

Postgraduate student of the Department of Parliamentarism of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Deputy Mayor of the Ukrainian City Territorial Community

The article considers the issue of theoretical study of the implementation of political leadership in state-building processes. The current stage of functioning of the Ukrainian state requires the provision of state-building processes, the success of which directly depends on the implementation of political leadership at all levels of political and managerial activity. It is determined that leadership is not a new style of leaders, but a better and more productive way of organizing power. A prerequisite for leadership is the possession of power in formal or informal organizations of various levels and scales: in state and local government, social groups and movements. It is established that leadership in public administration and state-building processes is extremely important in the context of modernization of public administration, as fundamentally new organizational problems concern both objects and subjects of public administration that function in all spheres of society. That is why the study of the mechanisms of realization of political leadership in the state-building processes of Ukraine becomes extremely important. Solving the problems of balancing public administration and political leadership, which are urgent in ensuring the effectiveness of all spheres of life of Ukrainian society, involves an analysis of the nature, typology and features of the formation and development of political leadership in historical retrospect.

Based on the analysis, it is concluded that the conceptual field of research on political leadership is extremely broad and comprehensive. Moreover, it is transformed under the influence of today's challenges, public demand and qualitative characteristics of state leaders who "humanize" it. Ways to implement leadership as a factor in ensuring the success of state-building processes in general will improve the model of public administration.

Key words: leader, leadership, political leader, public administration, state formation.

Постановка проблеми. Сучасний етап функціонування Української держави вимагає забезпечення успішності державотворчих процесів, яка безпосередньо залежить від реалізації політичного лідерства на усіх рівнях політико-управлінської діяльності. Саме тому надзвичайної значимості набуває дослідження механізмів реалізації політичного лідерства у державотворчих процесах в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема лідерства у системі публічного управління України постійно перебуває у полі зору вітчизняних науковців. Серед дослідників цієї проблематики необхідно назвати А. Гаврилук [9], В. Гошовську [14; 17], В. Гурієвську [5], Л. Пашко [11], М. Пірен [14], Н. Ларіну [4], Н. Гончарук [3], Н. Липовська [5], Н. Нижник [17], Р. Войтович [2], С. Лукіна [18], С. Серьогіна [9], Т. Новаченко [7], Т. Федорів [21] та ін.

Також варто виділити праці А. Рачинського, який розглядає функції, якості, управлінські ролі, ресурси й основні сфери навичок керівника [19]; Н. Гончарук і І. Сурай, котрі досліджують якості, що мають бути притаманні керівникові у сфері державної служби, розкривають сучасні підходи до характеристики керівника-лідера [21]; М. Пірен розглядає типи лідерів і керівників, якості й управлінські ролі керівника, елітарне лідерство [14], Т. Новаченко – феномен авторитету керівника [7], а Р. Войтович і І. Надольний висвітлюють такі питання, як функції, якості, цільова орієнтація, авторитет та імідж керівника [2].

Таким чином, проведений аналіз свідчить про те, що вітчизняні науковці пов'язують успішність державотворчих процесів із формуванням національної концепції україноцентризму. Вбачаючи у ній основу сучасного українського державотворення, спрямованого на розбудову держави сталого розвитку, вони наголошують на безпосередній залежності успішності реалізації цих процесів від професійності та відповідальності політичних лідерів-державників.

Мета статті полягає у науково-теоретичному дослідженні реалізації політичного лідерства у державотворчих процесах.

Виклад основного матеріалу. Для розгляду поняття політичного лідерства потрібно розібратися з визначенням поняття «державне управління». Сьогодні не існує єдиного визначення поняття «державотворення», оскільки воно досліджується багатьма вченими з різних сфер діяльності, а саме юристами, політологами, істориками, економістами та філософами.

Наприклад, у юридичній енциклопедії зазначено, що «державотворення» – це історичний процес будівництва держави, створення і розвитку її правових, політичних, економічних, ідеологічних, військових, фінансових та інших інститутів і забезпечення їх функціонування [21, с. 47].

Вчені з державного управління А. Гошовська та Л. Пашко визначають його як «цілеспрямований, організуючий і регулюючий вплив держави (через систему державних органів, організацій і відповідних посадових осіб) на суспільні процеси, свідомість, поведінку та діяльність людей; це практичний, організуючий і регулюючий вплив держави (через систему своїх структур) на суспільну та приватну життєдіяльність людей із метою її упорядкування, збереження чи перетворення, який спирається на її владну силу; різновид соціального управління, природу та специфіку якого визначають властивості, притаманні лише цьому виду управління» [13, с. 87].

В. Семенов розкриває термін «державотворення» через аспект владних відносин. Він наголошує на тому, що державотворення – це процес створення, розбудови, удосконалення та модернізації системи влади, який відбувається на сучасному етапі або відбувався в історичному минулому на території держави.

Як вважає А. Колісниченко, державотворення – це процес, спрямований на актуалізацію національної ідеї у галузі державного управління, вироблення та втілення ідеології державотворення, створення та встановлення держави як системи відносин і її інститутів, що мають забезпечити життєздатність і розвиток держави [20].

Не можуть формуватися державотворчі процеси без лідера, а особливо без політичного лідерства.

Відома ціла плеяда яскравих і видатних державних діячів у світовому масштабі, які вплинули на державотворення України та були публічними лідерами свого часу. Це Петро Сагайдачний, Богдан Хмельницький, Іван Богун, Петро Дорошенко, Іван Сірко, Данило Нечай та ін. [22, с. 2].

Поняття «лідер» має не одне визначення, оскільки його значення стабільно змінюється й удосконалюється протягом десятиліть.

Як свідчить проведений аналіз, у сучасній науці не існує єдиного й однозначного тлумачення поняття політичного лідерства, оскільки склалися кілька різних підходів до розуміння лідерства: «вплив, авторитет, влада і контроль над іншими» (Едінгер); своєрідне підприємництво, що здійснюється на політичному ринку, де «підприємці» у конкурентній боротьбі обмінюють свої соціальні програми та способи розв'язання суспільних завдань на керівні посади (Опенгеймер, Фроліх); символ спільності та зразок політичної поведінки групи, здатний реалізувати її інтереси з допомогою влади (Амелін, Баталов); набір особистісних соціально-психологічних якостей лідера (Херманн, Дженнінгс); «функція певної ситуації» (Рісмен, Фромм). Попри усі розбіжності, наведені визначення єднає спільне визначення науково-теоретичних пошуків (політичний лідер) і його однозначне розуміння як людини, котра завдяки своїм особистим якостям має переважаючий вплив на членів соціальної групи; це і центр влади, і «мозок» і «візитна картка» тих сил, які його висувають на елітарні лідируючі позиції; людина, котра має «візію», постійну, тривалу підтримку. Заслугує на увагу той факт, що американський філософ С. Хук фетишизував роль політичного лідера, вважаючи, що Друга світова війна – результат не загальної кризи капіталізму, а злої волі Гітлера. Повторюючи тезу австрійського психолога З. Фрейда про те, що культ особи та культ героя виростає та виховується з дитинства, він стверджує, що ніколи люди не звільняються від залежності. Спочатку вони залежать від батьків, згодом від учителів або кого-небудь ще, хто дає відповіді на їхні запитання. Йдучи за Фрейдом, він наголошує, що завжди натовп шукає лідера, вожда, який відіграв би у суспільстві роль, аналогічну ролі батька у сімействі. Як приклад, на кінці 80-х рр. XX ст. на мітинговій хвилі були обрані привабливі для натовпу такі лідери, як: у Казахстані – Н. Назарбаєв, у Білорусі – О. Лукашенко. Їхній популізм зіграв на почуттях, емоціях, потребах людей, котрі прагнули дістати відповіді на породжені щоденним життям труднощі та сподівалися, що з їх допомогою зможуть вирішити назрілі проблеми [21].

Нині актуальною все ще залишається концепція типології лідерства, запропонована М. Вебером. Побудувавши свою концепцію на теорії про засоби легітимації влади, вчений виділяє три головні різновиди політичного лідерства: 1) традиційний (спадкоємна влада вождів племен, монархів); 2) рутинно-легальний, або бюрократичний (влада лідерів, обраних демократичним шляхом); 3) харизматичний (влада лідерів, обдарованих надзвичайними інтелектуальними й організаторськими якостями, котрі прийшли до володарювання в умовах гострих кризових ситуацій або революційних подій). Зазвичай харизматичні лідери мають великі здібності з управління суспільством, вони блискучі оратори й авторитетні особи. Веберівська концепція типології політичного лідерства поклала початок цілому науковому напрямку проблематики лідерства у контексті політико-управлінського лідерства [20].

Р. Каттел і Г. Стайс на основі аналізу особистісних рис характеру визначили чотири типи лідерів: 1) «технічний», здатний ефективно вирішувати найближчі завдання методом впливу на підлеглих; 2) «видатний», який справляє найбільший вплив на своє оточення; 3) «соціометричний» як найбільш симпатичний для однодумців; 4) «виборний», обраний більшістю, хоча вибір не обов'язково хороший [19].

Вчені визначили та систематизували характерні властивості, що забезпечили можливість індивідам завоювати лідерський статус. До цих властивостей належать: моральна зрілість; вплив на оточення або домінування; цілісність характеру; соціальна сміливість і винахідливість; проникливість; незалежність від потужних шкідливих потягів; сила волі й управління власною поведінкою; уникнення зайвих переважань і нервової напруги. Теорії доквілля, або ситуаційні теорії лідерства (А. Мерфі, Дж. Шнайдер, Дж. Хемфілл, Е. Мемфорд, К. Бланшар, Л. Каргер, М. Ніксон, П. Херсі, С. Богардус,) доводять, що необхідність певного типу лідера спричинюється часом, місцем та обставинами [19, с. 41].

Так, С. Богардус вважає, що лідерство розвивається згідно із природою політичної групи та завданнями, які вона має вирішувати. Дж. Шнайдер з'ясував, що кількість видатних військових лідерів Великої Британії була пропорційною кількості військових конфліктів. А. Мерфі зробив висновок, що лідерство – це не властивість індивіда, а актуальний фактор, коли для конкретної ситуації потрібен певний лідер і його відповідні дії. Дж. Хемфілл, автор концепції ситуаційних факторів лідерства, зазначає, що, по-перше, кожний ситуаційний контекст потребує від лідера прояву певного набору якостей; по-друге, лідерські якості, ефективні в одній ситуації, можуть бути нейтральними чи зайвими в інших ситуаціях.

Прихильники лідерських і ситуаційних рис намагаються пояснити феномен лідерства як результат впливу на сам процес лише одного фактору. Процес взаємодії індивідуальних і ситуаційних причин ігнорується. Це стало поштофком до появи та розвитку концепцій особистісно-ситуаційних теорій, авторами яких стали Дж. Браун, Г. Герт, С. Міллз С. Весбур, Е. Кейс та ін. Як свідчить аналіз, змістовою сутністю цих теорій є поєднання лідерських рис із конкретною ситуацією.

Представниками гуманістичних теорій лідерства є В. Врум, Д. Макгрегор, К. Аргіріс, Р. Лайкерт та ін. Так, концепція Д. Макгрегора будується на твердженні, що існують два типи організаційного лідерства, які ґрунтуються на двох підходах у відносинах лідера з послідовниками. Для першого типу характерні такі особливості: 1) основна маса людей ледачі й байдужі до роботи; вони не амбіційні та не проявляють ініціативи; тому більшість підлеглих слід примушувати до дій, скеровувати їх і контролювати, й у цьому разі лідер обирає авторитарний стиль управління; 2) значна частина підлеглих має інтерес до роботи та здатна самоорієнтуватися і самоорганізовуватися, тож ці люди можуть брати на себе відповідальність, активно підтримувати цілі організації. За такого розкладу лідер віддає перевагу демократичному стилю управління й охоче поділяє з послідовниками частину своїх повноважень. У другому ж варіанті наявний більш гуманістичний підхід до лідерства.

Науковці атрибутивних теорій лідерства (Т. Парсонс, Р. Лорд, К. Мар, Г. Алліджер, Ф. Фідлер, Дж. Гарсія, Т. Мітчелл) розглядають лідерство як оцінювальні взаємовідносини лідера і послідовників, основою яких є сприйняття ділових якостей лідера та його людська привабливість. Такий підхід означає, з одного боку, що лідерські якості можуть або повести послідовників за лідером, або його не підтримати. З іншого – послідовники до певної міри визначають поведінку лідера, спонукаючи його до виявлення й активного використання індивідуальних здібностей [16, с. 143].

Автори мотиваційних теорій лідерства (А. Маслоу, Б. Басс, Р. Гаус) вважають, що ефективність лідерських дій залежить від того, як лідер впливає на мотивацію послідовників, на їхню здатність ефективно виконувати роботу та на їхнє почуття задоволення від діяльності. А. Маслоу, зокрема, систематизував набір мотиваційних потреб лідера. На найнижчий щабель цієї ієрархії він поставив фізіологічну рівновагу, далі – почуття безпеки, ще далі – бажання належати до престижної структури, а ще далі – прагнення пошани. На найвищому щаблі – потреба самореалізації, оскільки в ієрархічній піраміді потреб А. Маслоу вершиною є поняття самореалізації. Зміст цього поняття вчений асоціює з найбільшим розкриттям індивідуальної сутності лідера, максимально можливою актуалізацією через керівну діяльність.

Мотиваційні його концепції лідерства розроблялися у руслі біхевіоризму, згідно з підходом предметом психології (у т. ч. й політичної) є не свідомість чи мислення, а поведінка. Поведінка людини та лідера розглядається за методом «стимул – реакція», що віддзеркалюється у мотиваційних концепціях лідерства [17, с. 248].

Лідерство – явище багатфункціональне, яке вимагає від особи виконання найрізноманітніших ролей. В одних політик буде успішним, в інших – невдалим. Тому низка типологій лідерства побудована з урахуванням домінуючої функції лідера. Так, наприклад, Г. Лассуелл розрізняє три типи лідерства: лідер-ідеолог, котрий маніпулює ідеями, концепціями суспільної перебудови (К. Маркс, Мао Цзедун, А. Лінкольн); лідер-агітатор, який маніпулює емоціями, настроями послідовників, уміючи захопити маси (Ф. Кастро, М.Л. Кінг); лідер-організатор, адміністратор, менеджер, що маніпулює ситуаціями. Більшість сучасних політиків виступають у цій ролі. Щоправда, сам учений не виключав того факту, що політик може ефективно поєднувати у собі три функції [17, с. 48].

У працях А. Гошовської та Л. Пашко найбільш чітко сформульовано сутність поняття «лідер» і похідні значення терміна «лідерство». На думку цих науковців, «лідер», по-перше, – це член співтовариства, який справляє значний вплив на поведінку людей, формально чи неформально виконує функції управління, користується повагою й авторитетом. По-друге, це індивід, котрий володіє найяскравіше відображеними корисними з погляду внутрішньогрупового інтересу якостями, завдяки яким його діяльність виявляється найпродуктивнішою: висока швидкість реакції на політичні події, ситуації, що виникають, тямущість, кмітливість, вміння вивертатися та виходити зі складних ситуацій тощо. Лідер політичної партії – індивід, який керує процесом постановки та виконання партією своїх стратегічних планів, спрямованих на досягнення поставленої мети [11, с. 15].

Крім цього, на думку В. Гошовської, лідер соціальної організації, соціальний лідер – особливий тип лідера, котрому властиві певні соціально-психологічні та професійні риси. Він спрямовує організацію, людей, органи управління на досягнення конкретних цілей, стимулює до творчої й ефективної діяльності, спонукає й об'єднує енергію багатьох. Він уміє створювати «сильні організації», вибирати оптимальні методи вирішення проблем, приймати грамотні рішення, здійснювати контроль на усіх етапах управління [14, с. 14].

Лідер управління, лідер управлінського типу – людина, здатна висувати продуктивні цілі розвитку, знаходити оптимальні шляхи їх досягнення й об'єднувати різних людей у соціальні організації для вирішення спільних завдань, максимально використовувати творчі можливості як свої, так і оточуючих, у тому числі талановитих та обдарованих людей [7, с. 45].

За змістом управлінського впливу на групу розрізняють такі типи лідерів, як: лідер-організатор, лідер-програміст, лідер-універсальний (що виступає усередненням двох попередніх). За спрямованістю психологічного впливу на членів соціальної групи лідери поділяються на такі типи: лідер – інтелектуал, ерудит; емоційний лідер (вплив якого передусім спрямовано на поліпшення психологічного клімату у групі); лідер – майстер, умілець (він висувається як найбільш вправний щодо вдосконалення предметної діяльності групи). Діяльність і навіть поведінка «лідера» справляє істотний вплив на життєдіяльність групи (колективу) – або підсилюючи її потенціал (конструктивний лідер), або ж знижуючи його (деструктивний лідер) [16, с. 123].

Соціальне середовище саме вибирає лідера, котрий задовольняє інтереси соціальних спільнот. Політичний лідер – це символ спільноти та зразок політичної поведінки для соціальної верстви, груп, який здатний реалізувати їх інтереси за допомогою владних повноважень. На відміну від лідерства, політичне керівництво допускає досить жорстку та формалізовану систему відносин панування-підпорядкування. На противагу такій думці стверджується, що лідерство ґрунтується на основі керівної функції, однак важливе значення мають суб'єктивні якості, які уподібнюють політичного лідера з самим народом. Таке тлумачення політичного лідерства іде врозрід з усією традицією розуміння політичного лідерства, яка однобічно розглядає це явище, недооцінює провідну роль у виконанні функцій лідерства, адже у сучасному суспільстві, не спираючись на організацію, на засоби масової інформації, навіть обдарована надзвичайним хистом особа не спроможна стати політичним лідером. Ще Л. Фейхтвангер зазначав, що влада навіть пустої людини наповнюється змістом. Історія людства знає непоодинокі приклади практичної реалізації цієї думки [14, с. 31].

Від початку ХХ ст. феномен політичного лідерства не лише привертає до себе дедалі більшу увагу, а й починає активно досліджуватися. Попри те, що лідерство вважають загальноновизнаним феноменом, у різних мовах буває важко віднайти його точні вербальні відповідники для визначення і порівняння. У японській мові, наприклад, слова на позначення лідера не існує взагалі. Немає точного аналога англійському поняттю «political leadership» і у слов'янських мовах.

Проведений аналіз свідчить, що обсяг поняття політичного лідерства, що склався нині, є досить широким і потребує узагальнення та систематизації. Так, наприклад політичне лідерство японці розглядають як унікальну здатність (харизму) особи притягувати до себе інших, викликати захоплення і зачарування оточення; специфічний інструмент здійснення політичної влади; різновид управлінського статусу, пов'язаного із прийняттям рішень і впливом на інших людей; один із механізмів побудови влади, заснованої на інтеграції різних соціальних верств навколо програми вирішення певних суспільно-політичних проблем; процес взаємодії між людьми, під час якої наділені реальною владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство (чи певну його частину), яка добровільно віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав; своєрідну інваріантну модель творення і відтворення верховної влади тощо [3, с. 116].

Варто виділити головні аспекти:

– Пристрасть до накопичення (влади, багатства тощо) і страх втратити. Правитель, який бажає досягти успіху у своїх починаннях, повинен узгоджувати свої дії із законами необхідності та способом поведінки підлеглих. Сила на його стороні, якщо він враховує психологію людей, знає їхні особливості, переваги та недоліки.

– Переможців не судять. Там, де помиляються багато, не карають нікого. Карають зазвичай за дрібні проступи, а за великі – нагороджують. Перемога не викликає ганьби, якою би ціною вона не була здобута.

– Воля до влади. Орієнтація на владу, прагнення її досягти таїть потенційну небезпеку для соціального порядку, гарантом якого може бути тільки той, хто цю владу вже має. Властивість прагнути рухатися до влади дедалі вище не залежить від особистих переваг і недоліків, вона діє у людях як об'єктивний закон, котрий залежить від їхньої волі та свідомості. Успіх у просуванні нагору залежить не стільки від орієнтації на владу, скільки від наявності великих коштів (статків, зв'язків та інших переваг.)

– Свобода як мотив людських вчинків. Поряд із владою безсумнівною цінністю для людей надважлива свобода. Якщо владу частіше прагнуть захопити, то свободу – не втратити. Людина може змиритися із втратою влади або честі, змиритися навіть із втратою політичної свободи, але ніколи не змириться із втратою майна, статків, які приносять відчуття свободи.

– Натовп іде за видимістю успіху. Натовп – завжди більшість, але не всяка більшість – натовп. Народ, слухняний волі необхідності або розуму, – це вже не натовп. Натовпом керують пристрасті скоріше погані, ніж хороші. Люди зазвичай невдячні, непостійні, брехливі, боязкі та жадібні. Щоб не потрапити у незручне становище, правителю краще не тішити себе ілюзіями та заздалегідь вважати всіх людей злими. Натовпу властиво приймати видимість за дійсність; вважати, що досягнутий успіх виправдовує будь-які, навіть нечесні засоби, якщо вони знаходяться у руках можновладців.

– Страх і любов. Той, кого бояться, здатний керувати так само легко, як і той, кого люблять, оскільки поведінкою людей керують два головні мотиви – страх і любов. Страх міцніший і твердіший, а любов дуже тонка. Вона тримається на вкрай хиткій основі – людській вдячності, проте подяка легко руйнується, і зла людина готова скористатися будь-яким приводом, щоб заради особистої користі змінити її на страх.

– Чесний помиляється частіше. Найчастіше зазнає краху саме чесний правитель, адже він міряє людей на свій лад, тобто уявляє їх кращими, ніж вони є. На відміну від нього, розумний правитель вивчає те, що є у дійсності. Якщо правитель прагне домогтися влади, визнання або лідерства, йому треба користуватися символами, що виникають із мотиву любові, але утримати її можна, лише покладаючись на мотив страху, адже існують усього два способи досягнення мети – закон і насильство. Правитель повинен вміти користуватися обома способами.

– Керівник не повинен бути щедрим. Правитель не повинен бути щедрим настільки, щоб ця щедрість завдала йому шкоди, але він не повинен боятися також засудження за пороки, без яких неможливо зберегти за собою владу. Розумний лідер – це завжди правитель, який зважає всі обставини та наслідки своїх вчинків.

– Природа створила людей такими, що вони можуть бажати, чого завгодно, але не завжди можуть цього домогтися. Між двома полюсами – бажаним і дійсним – виникає небезпечна напруга (незадоволеність), здатне надломити людину, зробити її заздрісною, підступною або жадібною. Заздрість породжує ворогів, напористість – прихильників.

– Незадоволеність – стимул до руху. Люди такі, що частково хочуть більшого, ніж мають, і бояться втратити вже придбане. Тому стимул до руху поступово перетворюється на його гальмо: люди стають ворогами самим собі. Тоді-то і настає час перевертнів: зло постає у масці добра, а добро використовується на зло. У всьому потрібна міра.

– Особистість і безликість. Улюбленців долі дуже мало, чесні та благородні складають меншість. Їх можна назвати особистостями, більшість же – безликий натовп. Удавання і є та маска, яку змушені носити особи, що вдають із себе лідера, щоб приховати обман і підступність. Тому про людей взагалі можна сказати, що вони діють напоказ. Почуття власної гідності виступає у них не абсолютним імперативом, а лише пасивною формою вираження честолюбства та пристрасті до придбання.

М. Вебер відзначає, що кар'єра політика передбачає такі внутрішні втіхи, як відчуття влади, відчуття тримання у руках пульсу історично важливого політичного процесу. Він виділяє три якості, вирішальні для політика: пристрасть, почуття відповідальності, спроможність внутрішньо зібрано і спокійно піддатися впливу реальностей. Політика – це повільне буріння твердих пластів суспільства.

В. Гошовська та Л. Пашко політичне лідерство у сучасних умовах здійснення державно-адміністративної та політичної діяльності розглядають як передумову: 1) розуміння складності та вагомості праці лідера як суб'єкта владних відносин; 2) визнання пріоритетності його ролі як організатора командної роботи однодумців, прихильників, симпатиків, від успішної діяльності яких залежить його ефективність і результативність; 3) усвідомлення обов'язковості особистісно-ділових характеристик лідера для ефективної професійної діяльності [12, с. 57].

У сучасному суспільстві політичне лідерство становить спосіб, метод побудови влади, заснованої на інтеграції різноманітних соціальних верств (груп) шляхом використання специфічних механізмів об'єднання навколо висунутої лідером програми, концепції вирішення соціальних проблем і завдань суспільного розвитку. Принципового

значення набувають не стільки особисті якості лідера, скільки його спроможність адекватно відображати інтереси частини населення, яке його підтримує, тобто вміння сформулювати такі інтереси у вигляді конкретних політичних вимог, сформулювати їх, визначити тактику боротьби й ефективні засоби їх задоволення. У такому разі лідерство виконує не тільки прагматичні, а й інтегративні функції, причому особа політика слугує символом певних політичних настроїв. Із ним буденна свідомість пов'язує свої надії. Залежно від того, наскільки відповідає реальна особа своєму образу, настільки широкі її можливості.

Л. Едінгер відзначає, що лідерство – це вплив, авторитет, влада та контроль над іншими, однак його забезпечує не будь-який вплив. Для лідерства характерні три особливості впливу: вплив повинен бути постійним. Керівний вплив лідера здійснюється на всю соціальну спільноту, організацію, суспільство. Особливість політичного лідера – широта впливу на всі об'єднання людей. Політичного лідера відрізняє очевидний пріоритет впливу. Відносинам лідера та його послідовників притаманна нерівність у взаємодії, однозначне спрямування впливу [4, с. 113].

Ми вважаємо, що політичного лідера доцільно визначати як учасника політичного життя, котрий прагне і здатний консолидувати зусилля оточення й активно впливати на нього заради досягнення визначеної мети. Народження політичного лідера починається з того моменту, коли його соціальний досвід, помножений на неординарні особистісні якості, дозволяє зробити йому для себе важливий висновок про те, що він опанував суть питання, знає шляхи вирішення та готовий не тільки донести свою «візію» до людей, які його підтримують, а й очолити їх.

Для з'ясування сутності політичного лідерства насамперед необхідно наголосити на тому, що справжній політичний лідер розпочинається там, де з'являється професійне політичне мислення, де політик ставить під сумнів можливості свого здорового глузду та покладається на спеціальні знання як результат наукового пізнання та підходу до суспільства.

Принципово важливо зауважити, що у системі публічних відносин суспільства політичний лідер може виступати як у ролі суб'єкта, так і об'єкта владних відносин. Суб'єктом він є тому, що за своїми якостями й унаслідок добровільного вибору оточуючих його людей він очолює соціально-політичні рухи з метою реалізації інтересів його прихильників чи виборців. За допомогою наданих йому для цього владних повноважень він спрямовує зусилля, волю, інтелект людей, оперує суспільними ресурсами. Водночас політичний лідер – це не така собі ізольована, абсолютно автономна постать, що височіє над суспільством. Він є одночасно й об'єктом політичної діяльності. У вирішенні тих чи інших проблем він завжди відчуває вплив і тиск різних зацікавлених сторін. Займаючи певну посаду, він в умовах формальних механізмів здійснення влади потрапляє до системи владних відносин з усім комплексом противаг і балансів.

Варто зазначити, що проблема політичного лідерства набуває пріоритетності лише за наявності широких політичних і громадянських свобод. Їхніми обов'язковими передумовами є політичний плюралізм, багатопартійність, фракційна діяльність усередині парламентів і партій, що забезпечують безперервне політичне інтелектуальне змагання представників певних ідей і соціальних інтересів.

В умовах тоталітаризму й авторитаризму не існує політичних лідерів у повному розумінні цього слова. У таких суспільствах є диктатори, номенклатура, бюрократія, які прориваються до влади не за законами лідерства, а використовуючи монополію на інформацію, засоби виробництва, можливість розпоряджатися ресурсами. Політичне лідерство можливе за умови наявності у лідера підтримки його прихильників.

У демократичному, цивілізованому суспільстві публічне управління здійснюється для людей і через людей. Яку значну роль не відігравали би соціальні групи, масові суспільні рухи, політичні партії, у підсумку її головним суб'єктом виступає особистість. Це й зрозуміло, адже саме ці групи, рухи, партії та інші громадські та політичні організації складаються з реальних особистостей і тільки через взаємодію їхніх інтересів і волі визначається зміст і спрямування державотворчого політичного процесу та суспільного життя [13, с. 2].

Функції, що виконуються політичними лідерами, багато в чому визначаються тими цілями, які вони ставлять, і тією ситуацією, середовищем, у якій їм доводиться діяти. Ситуація зазвичай буває кризовою, а мета – це програма дій і її втілення у життя.

На нашу думку, політичний лідер – своєрідний акумулятор настроїв у суспільстві, виразник життєвих прагнень і бажань людей, адже головний сенс і призначення всього його життя – служити людям, висловлюючи та реалізуючи інтереси суспільства загалом і різних соціальних груп зокрема.

Саме тому завдання підтримки консенсусу в суспільстві постає ключовою функцією політичного лідера. У цьому контексті необхідно, на нашу думку, наголосити на тому, що політичне лідерство – це процес взаємин між людьми, за яких одні виражають і знають потреби, інтереси своїх послідовників і через це володіють престижем і впливом, а інші віддають їм добровільно частину своїх політичних, владних повноважень і прав для здійснення їх цілеспрямованого представництва і реалізації. І саме лідер, маючи вплив на людей, може формувати через політичне лідерство нову якість діяльності.

Як свідчить проведений аналіз, харизматичний лідер у кризові періоди розвитку суспільства здатний стати генератором його революційного оновлення. Крім названої класичної типології, у сучасній політичній науці існує

чимало інших класифікацій, згідно з якими політичні лідери поділяються: на правлячих та опозиційних: революціонерів, реформаторів, консерваторів (Хагемен, Такер); формальних і неформальних: «суперменів» (тих, хто ламає усталені порядки), «героїв» (тих, хто присвячує своє життя великим і благородним цілям) і «принців» (тих, хто прагне панувати над іншими); кризових і рутинних: «лідерів мимоволі», «лідерів зверху», «лідерів на підставі відбору й довіри», «політичних кар'єристів», «лідерів на віру», «лже-лідерів»; великих і малих; пролетарських, буржуазних, дрібнобуржуазних (марксизм); «бюрократ-політиків», «флюгер-політиків», «інфант-політиків», «авантюер-політиків»; загальнонаціональних, регіональних.

Однією із найпоширеніших у сучасній науці є типологія, запропонована професором Університету штату Огайо (США) М. Херманном [8, с. 65]. Учений виділяє чотири типи політичних лідерів: прапороносців, служителів, торговців, пожежників. Прапороносців вирізняє власне бачення дійсності, ідеал, задля здійснення якого вони здатні змінити політичну систему, повести за собою маси. Служителі прагнуть бути виразниками інтересів своїх послідовників і виборців, орієнтуються на їхню думку і діють від їхнього імені. Торговцям властиве вміння подати свої ідеї та плани, змусити маси їх «купити» і долучитися до процесу їхнього практичного втілення. Лідери-пожежники займаються переважно ліквідацією «пожеж», тобто здатні швидко реагувати на найгостріші проблеми, що повсякчас виникають у суспільстві. У реальному житті, у політичній практиці усі названі типи не зустрічаються у чистому вигляді, а поєднуються в різних варіантах, надаючи особистості політичного лідера неповторності.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, проведений аналіз свідчить про те, що понятійне поле дослідження політичного лідерства є надзвичайно широким і всеохоплюючим. Воно трансформується під впливом викликів сьогодення, суспільного запиту та якісних характеристик лідерів-державників, які його «олюднують».

Вивчення й осмислення поняття лідерства свідчить про те, що погляди на його сутність і значущість змінюються залежно від часу та соціально-економічного стану країн. Завдяки проведеному логіко-історичному аналізу лідерства й основних теоретичних підходів до його визначення нами встановлено, що лідерство як соціальний феномен організації спільної діяльності й управління, соціальної активності постає вагомим регулятором у системі міжособистісних відносин.

Виклики сьогодення у реформуванні інститутів суспільства та державотворення потребують постановки на національному рівні питання про необхідність розробки нової парадигми управлінської теорії. Пріоритетним підґрунтям її змісту має стати врахування лідерських якостей державного службовця та керівника громади як головних суб'єктів сфери державного управління; неповторної конструктивної, творчої особистості з величезним потенціалом саморозвитку та самореалізації.

Наголошено на необхідності дотримання міри у сфері лідерства та лідерів, котра має забезпечити від крайності: або надмірно перебільшити роль лідера, або ж серйозно недооцінити його, його можливості, здібності, не скористатися ними.

Список використаних джерел:

1. Бланшар К. Лідерство: к вершинам успеха. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 368 с.
2. Керівник в органах державної влади та місцевого самоврядування : посібник / Р.В. Войтович, М.І. Пірен, І.Ф. Надольний. Київ : Центр сприяння інституц. розв. держ. служби, 2006. 168 с.
3. Грищенко І.М. Теоретико-методологічні засади лідерства. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*. 2015. № 1. С. 111–122.
4. Гурієвська В.М. Коучинг для керівників у системі державного управління : навчально-методичні матеріали / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : НАДУ, 2010. 48 с.
5. Дурдін Д. Образ політичного лідера та можливості його змін. *Поліс*. 2000. № 2. 26 с.
6. Міщишин В. Лідерство на державній службі?! URL: www.csi.org.ua/articles/liderstvo-na-derzhavnij-sluzhbi
7. Новаченко Т.В. Архетипова парадигма авторитету керівника в державному управлінні : монографія / за наук. ред. Е.А. Афоніна ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Ніжин ; Київ : Вид-во Лисенко М.М., 2013. 320 с.
8. Пахарев А. Политическое лидерство и лидеры : монография / Ин-т полит. и этнонац. исслед. НАН Украины. Киев : Знание Украины, 2001. 271 с.
9. Пахарев А. Концепції лідерства в сучасній західній політичній науці. *Політичний менеджмент*. 2007. Спец. вип. С. 45–53.
10. Пашко Л.А. Відносини у форматі «суб'єкт управління – об'єкт управління»: напрями гармонізації. *Наук.-інформ. вісн. з держ. упр.* 2010. № 4. С. 14–18.
11. Пашко Л.А. Гармонізація управлінських відносин у форматі «керівник – підлеглий»: реальність чи утопія? *Вісник НАДУ*. 2011. № 4. С. 56–65.

12. Пашко Л. Виклики сьогодення та управлінське лідерство на державній службі: сутність, роль, значення. *Вісник державної служби України*. 2012. С. 31–35.
13. Пашко Л.А. Людські ресурси у сфері державного управління: теоретико-методологічні засади оцінювання : автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр. : 25.00.03 / Ін-т законодавства Верхов. Ради України. Київ, 2007. 36 с.
14. Пірен М.І. Лідерство: сутність та реалізація в українському суспільстві : навчальний посібник / Відкр. міжнар. ун-т розв. людини «Україна». Київ : Університет «Україна», 2012. 231 с.
15. Політична енциклопедія / редкол. : Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. ; Ін-т політ. і етнонац. дослід. імені І.Ф. Кураса. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
16. Політичне лідерство : навчальний посібник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; за заг. ред. В.А. Гошовської, Л.А. Пашко. Київ : НАДУ, 2013. 300 с.
17. Гончарук Н., Сурай І. Портрет керівника в державному управлінні: соціально-психологічний аспект. *Вісник Нац. акад. держ. упр. при Президентові України*. 2010. Вип. 2. С. 57–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_2_9
18. Рачинський А.П. Керівник у державних інституціях : навчально-методичні матеріали / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : НАДУ, 2009. 76 с.
19. Словіцька Т.В. Сутність феноменів керівництва та лідерства. *Університетські наукові записки*. 2009. С. 306–312. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2009_3_57
20. Сурай І. Добір і відбір кадрів як механізми формування й розвитку еліти в державному управлінні. *Збірник наукових праць Нац. акад. держ. упр. при Президентові України*. 2012. Вип. 2. С. 51–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2012_2_8
21. Токовенко В.В. Політичне керівництво і державне управління: проблеми взаємовідносин та оптимізація взаємодії : монографія / Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : Вид-во УАДУ, 2001. 170 с.
22. Уривалкін О.М., Уривалкін М.О. Гетьмани України та кошові Запорізької Січі. Київ : КНТ, 2017. 395 с.

References:

1. Blanshar K. (2008) *Lyderstvo: k vershynam uspekha* [Leadership: to the top of success], Press Pyter, Sankt-Peterburh, 368 p. [Russia]
2. Voitovych R.V. and Piren I.F. (2006), *Kerivnyk v orhanakh derzhavnoi vlady ta mistsevoho samovriaduvannia* [Leader in the bodies of state power and local self-government: manual], Tsentri spriannia instytut. rozv. derzh. sluzhby, Kyiv, 168 p. [Ukraine]
3. Hryshchenko I.M. (2015), *Teoretyko-metodolohichni zasady liderstva* [Theoretical and methodological principles of leadership], *Naukovi rozvidky z derzhavnoho ta munitsypalnoho upravlinnia* [Scientific intelligence on state and municipal management], vol. 1, pp. 111–122. [Ukraine]
4. Hurievskaya V.M. (2010), *Kouchynh dlia kerivnykiv u systemi derzhavnoho upravlinnia* [Coaching for managers in the public administration system], NADU, Kyiv, 48 p. [Ukraine]
5. Durdin D. (2000), *Obraz politychnoho lidera ta mozhlyvosti yoho zmin* [The image of a political leader and the possibility of change], Polis, vol. 2, 26 p. [Ukraine]
6. Mishchysyn V. (2018), *Liderstvo na derzhavni sluzhbi?!* [Leadership in the civil service?!]. URL: <http://www.csi.org.ua/articles/liderstvo-na-derzhavni-sluzhbi> [Ukraine]
7. Novachenko T.V. (2013), *Arkhetypova paradyhma avtorytetu kerivnyka v derzhavnomu upravlinni* : monohrafiia [Archetypal paradigm of the authority of the leader in public administration: a monograph], Nizhyn, Kyiv, Press Lysenko M.M., 320 p. [Ukraine]
8. Pakharev A. (2001), *Polytycheskoe lyderstvo y lyderu* : monohrafiia [Political leadership and leaders: a monograph], Kyev, Znanye Ukrainu, 271 p. [Ukraine]
9. Pakharev A. (2007), *Kontseptsii liderstva v suchasni zakhidni politychni nauki* [Concepts of leadership in modern Western political science] *Political Management*, Spets. vyp. P. 45–53. [Ukraine]
10. Pashko L.A. (2010), *Vidnosyny u formati "subiekt upravlinnia – obiekt upravlinnia": napriamy harmonizatsii* [Relations in the format "subject of management – object of management": directions of harmonization], *Nauk.-inform. spring from the state*. vol. 4. P. 14–18. [Ukraine]
11. Pashko L.A. (2011), *Harmonizatsiia upravlinskykh vidnosyn u formati "kerivnyk – pidlehyi": realnist chy utopiia?* [Harmonization of management relations in the format of "leader – subordinate": reality or utopia?], *Bulletin of NAPA*, vol. 4, P. 56–65. [Ukraine]
12. Pashko L. (2012), *Vyklyky sohodennia ta upravlinske lyderstvo na derzhavni sluzhbi: sutnist, rol, znachennia* [Challenges of the present and managerial leadership in the civil service: essence, role, significance], *Visnyk derzhavnoi sluzhby Ukrainy*. P. 31–35. [Ukraine]
13. Pashko L.A. (2007), *Liudski resursy u sferi derzhavnoho upravlinnia: teoretyko-metodolohichni zasady otsiniuvannia* [Human resources in public administration: theoretical and methodological principles of evaluation] Ph.D thesis: 25.00.03, press Inst. Of Legislation Verkhov. Council of Ukraine, Kyiv, 36 p. [Ukraine]

14. Piren M.I. (2012), Liderstvo: sutnist ta realizatsiia v ukrainskomu suspilstvi [Leadership: essence and implementation in Ukrainian society], press Kyiv : University "Ukraine", 231 p. [Ukraine]
15. . Levenets Yuand Shapoval Yu. (2011), Politychna entsyklopediia [Political encyclopedia], In-t polit. i etnonats. doslid. im. I.F. Kurasiu, press Parlamentske vydavnytstvo, Kyiv, 808 p. [Ukraine]
16. Edited by V.A. Hoshovskoi and L.A. Pashko (2013), Politychne liderstvo [Political leadership] Tutorial, press NADU, Kyiv, 300 p. [Ukraine]
17. Honcharuk N., Surai I. (2010) Portret kerivnyka v derzhavnomu upravlinni: sotsialno-psykholohichni aspekt [Portrait of a leader in public administration: socio-psychological aspect]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_2_9 [Ukraine]
18. Rachynskiy A.P. (2009), Kerivnyk u derzhavnykh instytuttsiakh [Head of state institutions], Press NADU, Kyiv, 76 p. [Ukraine]
19. Slovitska T.V. (2009), Sutnist fenomeniv kerivnytstva ta liderstva [The essence of the phenomena of leadership and leadership], official site URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2009_3_57 [Ukraine]
20. Surai I. (2012), Dobir i vidbir kadriv yak mekhanizmy formuvannia y rozvytku elity v derzhavnomu upravlinni [Selection and selection of personnel as mechanisms of formation and development of the elite in public administration]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2012_2_8 [Ukraine]
21. Tokovenko V.V. (2001), Politychne kerivnytstvo i derzhavne upravlinnia: problemy vzaiemvidnosyn ta optymizatsiia vzaiemodii [Political leadership and public administration: problems of relationships and optimization of interaction], press NADU, Kyiv 170 p. [Ukraine]
22. Uryvalkin O.M. (2017). Hetmany Ukrainy ta koshovi Zaporizkoi Sichi [Hetmany Ukrainy ta koshovi Zaporizkoi Sichi], Press KNT, Kyiv, 395 p. [Ukraine]